

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 10. prosince 2024 ve věci č. 39848/19 – *M. T. S a M. J. S. proti Portugalsku*

Senát čtvrté sekce Soudu jednomyslně shledal, že v případě druhé stěžovatelky trpící Alzheimerovou chorobou došlo k porušení jejích práv chráněných článkem 8 Úmluvy, když vnitrostátní soudy, aniž by ji vyslechly nebo jinak zajistily ochranu jejích práv, jmenovaly v rozporu s jejím dříve vysloveným přáním jejím opatrovníkem jejího nejstaršího syna a nikoli její nejmladší dceru. Stížnost podanou první stěžovatelkou, její dcerou, prohlásil Soud za nepřijatelnou.

I. Skutkové okolnosti

Stěžovatelky jsou dcera a matka. Druhá stěžovatelka, která je narozená v roce 1921, má kromě první stěžovatelky ještě další tři děti a je vdovou. Věc se týká řízení o omezení svéprávnosti a opatrovnického řízení, které první stěžovatelka zahájila ve vztahu ke své matce, druhé stěžovatelce, u lisabonského soudu a na jehož konci byl jejím opatrovníkem jmenován J., nejstarší syn druhé stěžovatelky. V roce 2012 udělila v nemocnici v Lisabonu druhá stěžovatelka první stěžovateli plnou moc, kterou ji s výhledem na budoucí progresi Alzheimerovy choroby, která jí byla diagnostikována, zmocnila ke správě svých bankovních účtů a k jednání svým jménem se všemi soukromými osobami i veřejnými orgány. Téhož dne v téže nemocnici v samostatném notářsky ověřeném dokumentu prohlásila, že je schopna žít sama a samostatně a že pokud by tuto samostatnost nebo schopnost rozhodovat ztratila, nepřeje si, aby se k ní některé z jejích dětí nastěhovalo. Rovněž uvedla, že si přeje, aby první stěžovatelka byla odpovědná za veškerá rozhodnutí o lékařské péči, kterou by mohla potřebovat, a za správu jejích osobních záležitostí a bankovních účtů.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

A. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 8 ÚMLUVY V PŘÍPADĚ DRUHÉ STĚŽOVATELKY

První stěžovatelka namítala jménem své matky, že došlo k porušení jejího práva chráněného článkem 6 Úmluvy, když byl v občanskoprávním řízení ustanoven matčiným opatrovníkem její nejstarší syn. Vytýkala vnitrostátním soudům, že matku nevyslechly a nezohlednily její vlastní volbu opatrovníka, kterou uvedla v notářském zápise. Rovněž jménem matky namítala, že jmenování nejstaršího syna jejím opatrovníkem porušilo její právo na respektování soukromého a rodinného života zaručené článkem 8 Úmluvy. Soud konstatoval, že námitky vznesené první stěžovatelkou jménem její matky bude posuzovat výlučně na poli článku 8.

a) K přijatelnosti

K námitce vlády, že první stěžovatelka nebyla oprávněna podat k Soudu stížnost jménem druhé stěžovatelky, Soud podotkl, že pravidla, kterými se řídí procesní způsobilost podat stížnost k Soudu, se nemusí nutně shodovat s pravidly vnitrostátními (*Calvi a C. G. proti Itálii*, č. 46412/21, rozsudek ze dne 6. července 2023, § 65). Kromě toho může třetí osoba za výjimečných okolností jednat jménem zranitelné osoby, pokud existuje riziko, že tato bude zbavena účinné ochrany, a za předpokladu, že stěžovatel a oběť porušení Úmluvy nejsou v situaci střetu zájmů (*Lambert a ostatní proti Francii*, č. 46043/14 rozsudek velkého senátu ze dne 5. června 2015, § 102). Soud připouští, že stížnosti podané jednotlivci jménem oběti tvrzeného porušení článků 2, 3 a 8 Úmluvy mohou být prohlášeny za přijatelné, i když nebyla předložena žádná plná moc; v takových situacích věnuje pozornost faktorům zranitelnosti, které mohou obětím bránit, aby se obrátily na Soud, a vazbám mezi obětí a osobou, která podává stížnost (*H. H. F. a ostatní proti Francii*, č. 24384/19, rozsudek velkého senátu ze dne 14. září 2022, § 149).

V projednávané věci Soud konstatoval, že existovaly výjimečné okolnosti umožňující dceři podat jménem své matky stížnost týkající se řízení, které vedlo ke jmenování jejího bratra matčíným opatrovníkem. Matka totiž nebyla schopna podat stížnost vzhledem ke svému zdravotnímu stavu sama a nedalo se očekávat, že by tak místo ní učinil její syn. Soud konstatoval, že nevidí žádný střet zájmů mezi stěžovatelkami. První stěžovatelka je zjevně osobou, které jde především o zdraví a blaho své matky. Ta navíc v době, kdy byla ještě při smyslech, udělila notářským zápisem sepsaným za přítomnosti svých lékařů plnou moc první stěžovatelce, aby ji před orgány veřejné moci zastupovala.

b) K odůvodněnosti

První stěžovatelka nezpochybňovala omezení svéprávnosti druhé stěžovatelky ani nutnost, aby jí byl nápomocen opatrovník. Její námitky se týkaly výhradně rozhodovacího procesu, konkrétně toho, že její matka nebyla vyslechnuta a že volba, kterou vyjádřila notářským zápisem ohledně svého opatrovníka, nebyla vnitrostátními soudy respektována.

Strany se shodly, že omezení svéprávnosti a ustanovení J. opatrovníkem druhé stěžovatelky představovaly zásah do jejích práv na respektování soukromého života. Shodovaly se, že k tomuto zásahu došlo na základě zákona a že sledoval legitimní cíl, a to ochranu práv druhé stěžovatelky, jejíž zdravotní stav se zhoršoval (*M. K. proti Lucembursku*, č. 51746/18, rozsudek ze dne 18. května 2021, § 61). Vyvstává však otázka, zda rozhodovací proces chránil zájmy druhé stěžovatelky a zda byl doprovázen dostatečnými zárukami ve smyslu druhého odstavce článku 8 Úmluvy.

Soud konstatoval, že řízení o částečném omezení svéprávnosti a opatrovnické řízení zahájila v roce 2015 první stěžovatelka. Povšiml si, že druhá stěžovatelka nebyla v řízení předvolána, jelikož pověřený soudní úředník měl za to, že není schopna porozumět obsahu předvolání. V souladu s tehdejším zněním občanského soudního řádu jí byl proto ustanoven procesní opatrovník. Ten byl však v soudním řízení pasivní. Ze spisu nevyplyvá, že by procesním opatrovníkem byl ustanoven právník nebo že by byl druhé stěžovatelce ustanoven advokát. Za těchto okolností měl zastupování stěžovatelky zajistit státní zástupce.

Soud si povšiml, že druhá stěžovatelka neměla možnost do řízení zasáhnout. Konstatoval, že její psychiatrické vyšetření proběhlo bez toho, aby při něm byla zastoupena opatrovníkem, advokátem nebo zástupcem státního zastupitelství. Opatrovnické řízení bylo vedeno bez jejího vědomí. Soud podotkl, že v rozhodné době bylo slyšení osoby, o níž se vede opatrovnické řízení, nutné pouze pokud byl vznesen tento požadavek, což však její procesní opatrovník neučinil. Stávající právní úprava přijatá v roce 2018 již vyžaduje slyšení této osoby za všech okolností. V projednávané věci tak vnitrostátní soudy rozhodovaly pouze na základě předložených dokumentů bez konání ústního jednání.

Soud zopakoval, že i kdyby bylo připuštěno, že druhá stěžovatelka již nebyla schopna vyjádřit svůj názor na omezení svéprávnosti a označit osobu, kterou si přeje jmenovat opatrovníkem, bylo úkolem soudu, aby si po přímém kontaktu s ní vytvořil vlastní názor na její duševní způsobilost (*Shtukaturov proti Rusku*, č. 44009/05, rozsudek ze dne 27. března 2008, § 72, 73 a 91). Druhá stěžovatelka měla být proto v řízení vyslechnuta v přítomnosti státního zástupce. Soud shrnul, že bylo na soudech, aby učinily vlastní zjištění ohledně duševní způsobilosti stěžovatelky a jejího přání, aby jí byla první stěžovatelka ustanovena opatrovnící (*X a Y proti Chorvatsku*, č. 5193/09, rozsudek ze dne 3. listopadu 2011, § 86).

Soud dále s odkazem na čl. 12 odst. 4 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením a zásadu č. 9 Doporučení č. R (99)4 Výboru ministrů Rady Evropy uvedl, že vnitrostátní soudy měly podrobněji posoudit prohlášení učiněné v roce 2012 druhou stěžovatelkou notářským zápisem. Druhá stěžovatelka v něm uvedla, že si přeje, aby se o ni a o správu jejího majetku starala její nejmladší dcera. Dle Soudu se toto prohlášení v podstatě rovnalo volbě opatrovnice. Soud konstatoval, že za daných okolností by bylo relevantní vyslechnout v souladu s občanským soudním řádem alespoň notáře, který listinu sepsal, a lékaře přítomné jejímu sepsání, aby bylo možné zjistit okolnosti jejího vzniku.

Soud tak dospěl k závěru, že rozhodovací proces vedoucí k omezení svéprávnosti a jmenování opatrovníka nesplňoval požadavky Úmluvy, jelikož nebyl doprovázen dostatečnými zárukami k ochraně

zájmů druhé stěžovatelky a k zabránění zneužití. Ani nové rozhodnutí po zavedení právní úpravy spočívající v ustanovení doprovázející osoby, kdy byla první stěžovatelka jmenována spoluopatrovnící, avšak její bratr J. měl i nadále spravovat řadu záležitostí života své matky, neodstranil zjištěné nedostatky.

Vzhledem k absenci záruk úměrných závažnosti zásahu a dotčeným zájmům (*Cînta proti Rumunsku*, č. 3891/19, rozsudek ze dne 18. února 2020, § 57) Soud konstatoval, že stát v projednávané věci překročil svůj prostor pro uvážení. Ve vztahu k druhé stěžovatelce tedy došlo k porušení článku 8 Úmluvy.

B. K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČL. 6 ODS. 1, ČLÁNKU 8 A ČLÁNKU 14 ÚMLUVY V PŘÍPADĚ PRVNÍ STĚŽOVATELKY

a) K tvrzenému porušení čl. 6 odst. 1 Úmluvy

Postavení první stěžovatelky ve vnitrostátním řízení nebylo podle Soudu srovnatelné s postavením druhé stěžovatelky. O druhé stěžovatelce se totiž v řízení o omezení svéprávnosti rozhodovalo, zatímco první stěžovatelka v něm byla toliko navrhovatelkou. Soud tak shledal tuto námitku neslučitelnou s Úmluvou *rationae personae*.

b) K tvrzenému porušení článku 8 Úmluvy

Soud konstatoval, že i když první stěžovatelka nebyla určena matčinou opatrovnící, a později doprovázející osobou své matky, nikdy jí nebylo bráněno v kontaktu s matkou ani v péči o ni. Navíc byla jmenována její spoluopatrovnící a po omezení svéprávnosti své matky nadále plnila povinnosti, které jí vůči ní náležely. Jediné oprávnění, které jí nakonec chybělo, se týkalo správy bankovních účtů své matky s výjimkou běžného účtu. Soud tak naznal, že námitka první stěžovatelky na poli článku 8 je *ratione materiae* neslučitelná s ustanoveními Úmluvy.

c) K tvrzenému porušení článku 14 Úmluvy ve spojení s článkem 8

Jelikož Soud výše naznal, že článek 8 není v případě první stěžovatelky na projednávanou věc použitelný, shledal, že na věc nelze aplikovat ani článek 14. I kdyby však byla sporná otázka posouzena jako spadající pod článek 8 a článek 14 byl použitelný, Soud měl za to, že námitka by byla i tak nepřipustná. Přednostní postavení nejstaršího sourozence při ustanovení opatrovníka podle tehdejší právní úpravy nebylo absolutní a umožňovalo výjimky ve prospěch vhodnější osoby. Námitka první stěžovatelky na poli článků 14 a 8 Úmluvy tak byla odmítnuta jako zjevně neopodstatněná.